

ПРИЧЕ „ДНЕВНИКА“

Црвоточина

Тихомир Јовановић

Пећина покрај села Горје откривена је сасвим случајно, као што се добар део великих ствари открива сасвим случајно. Испод камене стене и начичкана сталактитима и сталагмитима који су спречавали лак пролаз кроз њу. Сељани јој дадоше име Момина пећина по пастиру који ју је пронашао, као што је наведено пуким случајем. Дан је био топао, један од оних последњих дана лета, када трава већ пожухла и када сунце почиње раније да запада за врхове брда.

Седео је и посматрао лет птица, још рано за одлазак у топлије крајеве, али било их је некако превише на небу, вероватно у потрази за храном по остацима летине. А онда га прену лавез пса и спусти поглед. Устаде и одшета до пса који је стајао покрај стене. Било је прерано за појаву вукова ипак је био на опрезу, мада је вероватно нека од оваца пошла у потрагу за сочнијим бусеном траве... и нестала.

Мома пође неколико корака ближе псу и виде отвор који до тада није примећивао. Жбуње око њега изгрижено, вероватно нека дивокоса или срна и оголила улаз у шпиљу. Отвор је био преузак за човека али је овда сигурно могла да се увуче и пропадне у понор. Провирио је унутра али само тама и тишина, заточени унутра од памтвека.

Сутрадан је Мома донео нешто од алата и проширио отвор али се и ту указала препрека, овог пута никаква стена већ амбис. Није желео да ризикује спуштање и одустао је од уласка а онда раширио причу по селу о свом открићу.

Неки храбрији младићи покушали су да се спусте у јаму да је испитају. Успели су само у првом делу своје намере.

Спустили су се али се никада нису вратили. Уже којим су се спустили стало је везано за стабло дрвета и млитаво висило. Нико се није усудио да пође у потрагу за њима, већ су само стајали крај отвора и дозивали их, али одговор не добише. И светлошћу батеријских лампи су осветљавали колико је то могуће. Тама је била дубока и само на трен узнемирена слабашним блеском справа које су људи користили. А онда је опет завладало њено царство...

Пошто прође неколико дана а од младића не беше ни трага ни гласа по селу почеше да круже разне приче. Од оних да је то улаз у сам пакао, да доле владају демони, те да јаму треба затрпати, док су они мање религиозни били склони томе да причају да доле бораве неке немани и звери и да исту јаму треба затворити да зло не изађе и прошири се.

Ипак, нико се не усудио да сиђе у јаму и да их потражи. Обавестили су локалну полицију но ни они нису желели да се упуштају у ту авантуру, објаснивши да нису довољно компетентни и обучени за то па су позвали тим професионалних спелеолога.

Одабрани смо Динко и ја, као најiskusнији од младића, они који имају довољно снаге и искуства за тај подухват. Покупили смо потребну опрему и теренским возилом се успели уз брда до заравни. Не знам како су мештани сазнали за наш долазак али ту се већ налазило мноштво радозналаца. Посматрали су нас као чудо у нашим јакнама, шлемовима са лампама, ужадима, ојачаним чизмама... А неки од њих су покушали да нам дају савете како да се понашамо, као да су у ово упућенији више од нас.

„Хајдемо Динко“, рекох колеги, он подиже палац као знак да је спреман и кретосмо у спуштање.

Неста топлоте и сунчеве светлости, само наше батерије и слаба светлост на коју нам се полаго привикоше очи.

Сваким метром све хладније. Спуст је био стрм и клизав, камени зидови били су влажни и глатки а после двадесетак метара дођосмо до дна, на колико толико равно тло.

„Није превише пространо“, констатова Динко, „не видим где би могли да нестану!“

Осветлио сам простор ручном батеријом у потрази за неким знаком који су могли да оставе младићи, али камено тло није пружало превише могућности за тако нешто.

„Не видим ништа“, рекох а онда светлост паде на један бочни одвојак и показах га Динку... „Идемо тамо“.

Низак плафон нас је приморавао да идемо погурени и полако, пипајући шакама зидове. И док ми је рука клизала по зиду осетих необично раван део. Застадох и осветлих га батеријом. „Господе!“ Ако се неки шапат може назвати повиком онда је то било ово. „Динко, погледај!“

Динко погледа у зид па у мене а затим поново у зид на коме се налазила камена плоча са уклесаним симболима, а све превучемо танким слојем кречњака али и даље видљиво. Симболи налик рунама.

„Шта значи ово? Ко је то ту поставио и зашто?“ чудило се Динко.

„Уби ме ако знам“, рекох. „Хајдемо даље...“

Тунел се даље наизменично ширио и сужавао, кривудао...

А онда изненађење. Светлост на крају тунела, налик на ноћ пуог месеца. Ватре пакла или обмана чула? Светлост све јача...

„Можда постоји други излаз из пећине?“ приметих. „Непознат, као што је био и улаз?“

„Можда“. Некако неопходно потврди Динко. Светлост се појачавала и коначно изајосмо из тунела. Планине и брда осветљена месечиним деловала су сасвим другачије од крајолика из којег смо пошли. Шта се то дешава?

„Где смо ово дођавола изашли?“ шапнух.

„Као да смо изашли на сасвим други крај Земље“, рече Динко и подиже поглед ка небу.

Остао је предуго заглаван навише што ме натера да и ја подигнем главу. На небу су сијала два месеца.

„Црвоточина“, рече Динко а ја га упитно погледах. „Црвоточина“, понови он, „пролаз између два света. Неким чудом смо допешачили до сасвим непознате планете...“

А они момци су вероватно негде у овом беспућу, бесмислено их је тражити...“

„И шта рећи када се вратимо?“

„Ништа, једноставно их нема... мислим да још нисмо сазрели за ову врсту открића, било би превише опасно...“

Климнух главом и полако кретосмо назад ка вратима црвоточине.

ИНТЕРВЈУ: СТАША НИКОЛИЋ, ГЛУМИЦА

Жао ми је Милеве

У оквиру Међународног фестивала документарног филма ДОК #8 премијерно је пре две вечери приказан играно-документарни филм „Милева Ајнштајн“ редитељке Андријане Стојковић и сценаристкиње Селене Станковић, у којем насловну улогу тумачи Сташа Николић. Кроз слојевиту интерпретацију жене чија је генијалност деценијама остала у сенци, ова млада глумица доноси портрет снажне, истрајне и емотивно комплексне личности.

● **Тумачите лик Милеве Марић, жене која је остала на маргинама историје. Како је ова улога дошла до Вас и како је текла сарадња са редитељком филма?**

— Улога је дошла до мене по други пут у мом животу, јер сам је први пут играла у средњој школи у представи о Милеви, која је купила бројне награде и на неки начин обележила мој пут као глумице. Та улога ми је потврдила да је глума мој позив и ево сада, након 10 година, то је моја прва главна улога у домаћем филму. Сарадња са Андријаном је била инспиришућа. Ово је моја прва сарадња с њом и, надам се, не и последња, јер сам се током целог процеса и снимања осећала заиста посебно. Осећала сам велико поверење и редитељке и продуценткиње Данке Милошевић, иако сам јако млада глумица, а ово је озбиљна и велика улога. Много сам научила од Андријане о филму и раду с камером и мери која је потребна да се пренесе емоција, а не претера. Мислим да смо на крају нашли праву меру да филм буде јак и упечатљив, а на тежак и мрачан.

● **Како сте приступили грађењу лика Милеве? Шта Вам је било најизазовније у приказивању њене генијалности, али и њене унутрашње стране?**

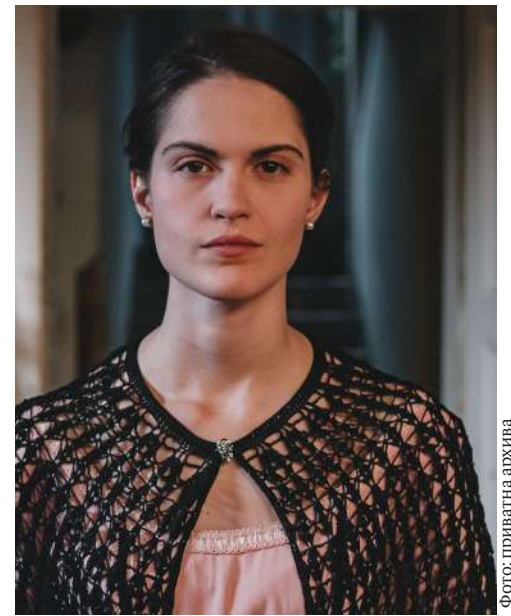
— Имала сам добре припреме, укључујући физику и математику, која ми је добро ишла у школи, тако да ту могу да захвалим мом тати, као и професору физике, који је био на сету са нама. Унутрашња припрема је такође била слојевита, јер њен живот није био нимало лак, скоро свака ситуација коју видимо у филму је доста изазовна за жену тог времена, Милева је била велики борац и све је потешкоће савладавала. И ми данас имамо пуно потешкоћа, али су другачије природе, па сам некако покушавала да повежем тај осећај изнутра, који је у сваком времену исти, само су околности другачије.

● **Колико сте се ослањали на историјске изворе, а колико на сопствену интуицију у обликовању њеног карактера?**

— Највише сам се ослањала на јако добро написан сценарио и на инструкције редитељке. Наравно да сам се бавила историјским истраживањима, али код глумаца је мало другачији процес припреме, више је у некој интроспекцији и повезивању садржаја са сопственим животом и препознавање неких сличних сопствених искуства, како бисмо улогу донели на најаутентичнији могући начин. Али, морам признати да сам имала среће да сам ту улогу већ тумачила као млада и да сам доста тога већ знала о Милеви, па сам сада само доградила то знање о њој. Ја се углавном увек ослањам на интуицију и на то да ли неку улогу осећам или је не осећам. Углавном те улоге које осећам и добијем на кастигњу.

● **Филм приказује спољави, интелектуалног партнерства и неравноправности. Како сте ви доживели однос Милеве и Алберта Ајнштајна?**

— Тај однос са Албертом је доста комплексан. Ми заправо немамо, осим његових писама, никаквог увида у тај однос, тако да је то овде ипак фикција, то јест радили смо по Селениној идеји. Покушали смо да тај однос представимо онаквим каквим бисмо претпоставили да би био, на темељу извора које смо имали и чињенице да је Алберт преварио Милеву са својом рођаком и

Фотос: приватна архива

оставио је. Тако да ту морамо да се оградимо и кажемо да је ово ипак фикција како смо се ми бавили њиховим односом, с тим да смо имали и подршку психолога који су, анализирајући Албертову личност, уверени да је био нарцисоидан.

● **Да ли сте током рада на филму променили поглед на Милеву Марић?**

— Мени је током рада на овом филму те жене било јако жао. Морам признати да ту борбу за равноправност видим и осећам и данас, али наравно, не у толикој мери као раније. Свакако сматрам да је она била хероина свог времена и испред тог времена. Драго ми је што смо направили филм о њој и надам се да ће бити више филмова у будућности о оваквим личностима.

● **Колико Вам је било важно да Милеву не прикажете само као „заборављену супругу“, већ као самосвојну и снажну личност?**

— Мислим да смо у томе успели, филм се искључиво бави њеним животом и њеном борбом. Посебно су јаки ти монолози које она говори које мотивацију за данашње девојке и све оне који сматрају да су на неки начин ускраћени или у немогућности да се чује њихов глас. Она је била жив пример тога и зато не сме бити заборављена.

● **Филм комбинује игране сцене са документарним елементима. Како је тај формат утицао на вашу глумачку интерпретацију?**

— Није много утицао, ми смо се бавили нашим играним сценама које причају своју причу. И имали смо заиста доста играних сцена у различитим моментима њеног живота. Саговорници су само дали дубље тумачење и употпунили причу коју смо испричали. И ти разговори су јако занимљиви.

● **Која сцена вам је била емотивно најзахтевнија и зашто?**

— Има баш пуно емотивних сцена у филму. Заправо, цела друга половина филма је доста емотивна и тешка, јер је такав био и њен живот. Можда су ми најтеже биле сцене када схвата да је Алберт вара и поставља ултиматум, и сва та читања његових писама су ми била доста тешка. Ипак, многе смо снимили из прве, јер понављањем не би емоција била толико аутентична као први пут.

● **Данас, 150 година након њеног рођења, зашто мислите да је важно да публика поново чује причу о Милеви Марић?**

— Заиста мислим да такве личности треба да се памте - споменицима, филмовима, представама... Сматрам да је дужност и нас уметника да удахнујемо живот таквим личностима, јер су они ти прави узор који су направили нешто значајно у нашем друштву и треба на то да подсећамо и кроз њих дајемо мотивацију новим генерацијама.

Марина Лучић

ИЗ ЖИВОТА СА МИЛОРАДОМ ПАВИЋЕМ (3)

Стипендија

Пише: Иван Павић

Постдипломске студије сам завршио у јесен 1986. године магистарском изложбом у галерији Академије у Кнез Михаиловој улици. Током њихових трајања, као и у наредне две године, живео сам наизменично на Вождовцу и у Војводе Бране, а сликао сам и у атељеу и у класи.

У следећој, 1987. години сам се, подржан и од стране родитеља, распитивао за могућност усавршавања у некој страниј земљи. Размишљао сам о Јапану, али сам одустао од конкурисања за њихову стипендију када сам од неких упућених особа сазнао да ће тамо најпре прихватити неког електроничара и да не вреди да конкуришем. Био сам прилично разочаран, али ми је отац рекао да у Јапан, као и у неке друге земље Далеког истока - дела света који ме је одувек занимао, могу да одем и касније, после завршетка специјализације (ово се заиста и почело остваривати дванаест година касније, када смо моја супруга и ја отпутовали у Индију, али то није предмет овог писанија).

На крају сам одлучио да конкуришем за холандску стипендију, са намером да одем у Амстердам, у којем сам боравио неколико дана на једном путовању током 1981. године. За добијање њихове стипендије пријавило се доста кандидата, а

формулару за конкурс тражено је да се наведе и резервна варијанта, то јест држава у коју бих желео да одем ако не успем да добијем холандску стипендију. После извесног премишљања написао сам да би та резервна држава била Француска. Део процедуре је било и полагање испита из страних

језика, енглеског који би ми био потребан у Холандији и француског због евентуалног одласка у Париз. И Милорад је био задовољан оваквим развојем догађаја, јер је сматрао да ће ми у том тренутку, недуго после завршавања постдипломских студија, одлазак у иностранство бити неупоредиво кориснији од остајања у Београду. Када су најзад објављени резултати конкурса, сазнао сам лошу вест - да су ме за холандску стипендију одбили. Али такође и једну добру, а то је - да сам добио стипендију француске владе. Наравно, одмах после тога су уследиле дуготрајне и неизбежне административне припреме и перипетије да би тај боравак могао да се реализује. Све сам то привео крају почетком пролећа 1988. године. У целом поступку много ми је помогло добро познавање француског језика, за које могу да захва-

лим родитељима и њиховом некадашњем залагању да учим француски мимо школског програма, који ми то није омогућавао.

Почетком октобра 1988. најзад допутовах у Париз ради специјализације на тамошњој Ликовној академији (Ecole nationale supérieure des beaux arts), за шта сам и добио стипендију. У Париз сам већ раније, у време студија одлазио у три наврата на по недељу или две (један од њих била је и екскурзија коју је организовала Академија), а овај боравак сам, поред осталог, искористио за обилажење свих музеја и изложбених простора који су ме занимали.

У фебруару 1989. уочи кинеске Нове године Змије, моји родитељи такође долазе у Париз. То је било време Милорадовога успона као писца у иностранству, недуго после објављивања превода *Хазарског речника* на енглески, француски, немачки, италијански, и још неке светске језике. Допутовали су због неких сиљних послова које је он требало да обави код свог издавача Белфона. Поред тога су планирали и да купе стан за повремени боравак. У Паризу су

Иван и Милорад у Паризу 1989.

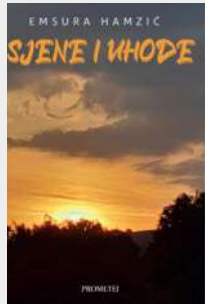
остали две или три недеље, а Милорад је све ово време био прилично напет и нервозан. Оданде је на неколико дана отишао у Лондон, где је Penguin Book издао цео издање *Хазарског речника*.

Када се вратио у Париз, поред осталог нам је испричао и да се у Лондону срео са Салманом Руждијем, чији је роман *Сатански стихови* објављен у истој издавачкој кући. Ружди је непосредно пре овог њиховог сусрета фатвом осуђен на смрт од стране Хомеинија, управо због дотичног романа. Одмах после обзнањивања фатве развео се од своје супруге, ради њене безбедности и убрзо после тога почео свој дуготрајни скривачки живот. Три или четири месеца касније Хомеини умире. ■

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Сјене и уходе Емсуре Хамзић (Прометеј)

Збирка новосадске поетесе Емсуре Хамзић гради поетски простор у којем се лична исповест судара са колективним памћењем, а крхкост појединца огледа у тешким, наслеђеним тишинама. „Сјене и уходе“ је песничка књига снажне унутрашње драме и густе симболике, која даје храброст да се погледа у оно што нас обликује, прати и, на крају, именује. Подељена у пет тематских целина, од горчине ноћних разговора и немира „плитких вода“, преко интимних ломова и тихих призива љубави, до мрачних визија надзора, сена и породичног наслеђа, ова књига прати пут од рањивости ка спознаји. Песнички глас истовремено је нежан и оштар: он преиспитује идентитет, страх и припадање, отвара питања кривице и наслеђа, и тражи смисао у времену у којем се човек често осећа као сведок властитога нестајања.

Збирка новосадске поетесе Емсуре Хамзић гради поетски простор у којем се лична исповест судара са колективним памћењем, а крхкост појединца огледа у тешким, наслеђеним тишинама. „Сјене и уходе“ је песничка књига снажне унутрашње драме и густе симболике, која даје храброст да се погледа у оно што нас обликује, прати и, на крају, именује. Подељена у пет тематских целина, од горчине ноћних разговора и немира „плитких вода“, преко интимних ломова и тихих призива љубави, до мрачних визија надзора, сена и породичног наслеђа, ова књига прати пут од рањивости ка спознаји. Песнички глас истовремено је нежан и оштар: он преиспитује идентитет, страх и припадање, отвара питања кривице и наслеђа, и тражи смисао у времену у којем се човек често осећа као сведок властитога нестајања.

Пожар - Контраст/Лауниц Миа Кнежевић и Момчило Миљковић (Српско народно позориште)

Из издавачке радионице СНП-а изашао је укоричен драмски текст „Пожар - Лауниц/Контраст или Тамо где смо остали“ Миа Кнежевић и Момчило Миљковића. Текст је писан као предлог за представу, премијерно изведену у септембру 2016, која је заснована на потресним догађајима, пожарима које су у новосадској дискотеци „Контраст“ и клубу „Лауниц“ у размаку од свега неколико година однели укупно 14 младих живота. Текст се заснива на хиљадама страница судских списа, вештачења, сведочења преживелих, разговора с родитељима жртава, али без намере да на себе преузме улогу истражитеља, тужилаштва или суда. По речима коауторке драме и редитељке Миа Кнежевић, „наша менталитетска традиција је да брзо заборављамо и стога верујемо да је добар тренутак да се суочимо са овим трагедијама који су блиска историја Новог Сада, и да се језиком театра бавимо свим узроцима и последицама догађаја који су сами себи постали метафора. Јер, мислимо да позориште има право да направи реалан пресек стања друштва и да постави веома конкретна питања... Та два догађаја су за мене визуелизација свих рупа и грешака у којима ми живимо, прилично мрачан одраз наше реалности“...

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Материја која памти

„Меморијска пена: рашчитавање“, Владислава Гордић Петковић (КЦНС, 2025)

Пише: Сања Перић

Једна од наших најбољих књижевних критичарки и теоретичарки књижевности Владислава Гордић Петковић сабрала је тридесетак тумачења у књизи интригантног наслова Меморијска пена. Назив за вишенаменски, прилагодљиви материјал преузет је из сфере потрошачких технологија: „Прилагођавање, подршка, прерасподела тежине и притиска чине ми се важним координатама рашчитавања књижевног дела“, вели ауторка. И мека и отпорна, намењена „добром односу удобности и постојаности“, меморијска пена постаје завршни слој сваке интерпретације: како у новим делима препознати оно узбудљиво и привлачно што има снаге да потраје? Владислава Гордић Петковић у текстури српске, регионалне и светске књижевности проналази тачке ослонаца за читаоца који није пуки конзумент, већ активни саучесник у рашчитавању савременог света.

Књига је подељена на четири дела: „Из страних књижевности“, „Нови Сад и остали“, „Четири песникиње“ и „Прикази(вања)“. Град и тело појављују се као чворишта тумачења, јер отварају простор слободе за говор о родном и класном, о идеалистичком и дијаболичном, али и о миграцији која више није само физичка или духовна, већ и виртуелна. Писањем о Хемингвеју, Олги Токарчук, Сали Руни и другим страним писцима, ауторка уочава двосекли однос према традицији: колико беже од ње, толико јој се и враћају, макар као проблематичном моделу за стварање нове осећајности. Суочавање с траумом, деликатном а свеprisутном темом ових дела, прати настојање да се стваралачки идентитет преобликује, а немоћ јунака превазиђе преузимањем личне и колективне одговорности. У томе значајну улогу има разграђивање постојећих друштвених, културних и идеолошких образаца и потискивање доминантног дискурса, нарочито у новијем женском стваралаштву. Такав дискурс уступа место аутентичној потрази за језиком и простором личне афирмације.

Освајање језика и простора подразумева ризик – и у идејном и тематском погледу, али и у начину на који ће дело бити примљено. Ауторка скреће пажњу на мање запажене ствараоце или се враћа ранијим делима данас признатих писаца, омогућајући нам да сагледамо развојни лук њихове поетике. Тако, на пример, добијамо увид у драмску топографију Марије Караклајић, вишедецениско писање поезије Мирјане Стефановић, као и у феномен номадизма у есејистици и прози Нине Живанчевић. Владислава Гордић Петковић пише заматним језиком, водећи нас кроз густу колоплет књижевних референци и асоцијација из популарне културе. Она то чини без страха од чулности у тумачењу, која за њу није украс, већ нужан услов да се књижевност прихвати као жива материја, способна да памти, пружа отпор и обликује читаоачево искуство.

Њени прикази сведоче о покретљивости те материје: ауторка открива аутореференцијалне замке у прози Дејана Вукићевића, нове жанрове

Књига је подељена на четири дела: „Из страних књижевности“, „Нови Сад и остали“, „Четири песникиње“ и „Прикази(вања)“.

попут корпоративног романа Саше Савановића, миграције сензација из једне димензије у другу у поезији Каталин Ладик. Моника Херцег, Слађана Нина Перковић и Звонка Газивода позивају своје јунакиње у гинобитке, које ауторка у критици кама увек приказује унутар ширег друштвеног и социјалног контекста. Тумачења враћају читаоца покушају да се свет ресемантизује – основ за то су, као код Стеве Грабовца, остаји јучерашњег света и ратне трауме. Меморијска пена тако постаје метафора критике која памти облик прочитаног, али му не одузима могућност да се мења у додиру с новим временом и новим читаоцима. У књизи Владиславе Гордић Петковић критика није пресуда, већ чин будног и одговорног читања – простор у којем се књижевност изнова показује као један од ретких поузданих начина разумевања сопственог времена. ■

РОМАН О ЦРЊАНСКОМ: ПРОСТИРУ НОЋ (3)

Селма, не нагињи се кроз прозор живота

Борђе Писарев

Прекопавајући готово без наде по књигама своје библиотеке, у жељи да пронађем већ неки наслов из прошлости који би могао опет да се прочита, јер са мало среће можда сам их заборавио баш као што је својевремено Карл Лине заборавио сопствене књига па их је опет, с радошћу и страшћу исписао, допала ми је под руку књига коју сам, под убитачним, разорним дејством незауостављивог времена које сатире живот заиста заборавио: зборник прича о великом Црњанском, који је сачинио другар, колега и врсни песник и приповедач Милован Марчетић, а у којој су по строгом селекторском позиву савремени наследници Црњанског исписали приче у којима је главни јунак баш овај славни писац, транспарентни трагичар живота, кога је, ако је судити по исказу наратора—јунак приче јовице Аћина из споменутог зборника, читав дан чекао на неком рукавцу реке Бегеј, али Милош се није појавио, а истину говорећи није се појавио виси никад. Није могуће, тврди дотични јунак, да се Милош на Бегеју појавио само једном да би споменутог јунака гурнуо у реку која нема дна само да би постао зачарани пливач.

А опет, зашто не само једном? Зар простор који је остао између литице празног каменог зида смештно између те две речи које чине синтагму "само једног" – једно детињство, један живот, једна љубав – није довољан да се остави (бар један) зарез, заувек, у времену, белег који ће много виси значити у времену него сва трућања лажних филозофа који су своје године потрошили узалуд, у потпуној заблуди да се жртвују за истину или успон потпуно небитне (људској) цивилизацији?

Хеј, баве се организацијом друштва, преиспитују сопствену унутрашњу свест, спаљују једни друге и убијају, једни се жртвујући а други постајући убице, бавећи се лажном или искреном, на пример, државом и сл. уместо да се баве прављењем добрих ципела, да шију добра одела и хране угрожене мачке, пишу бар забавне, ако не генијалне књиге... На крају ће се испоставити да нико и није умео да препозна тај можда

једини траг који је остао у времену, да је већи као филозоф оставио момак који је био рокер, без великих претензија, који је стотини хиљада људи поручио "држава ме не интересује", што је било много истинитије и трајније него када се прочита неколико хиљада страница револуционарних или антиреволуционарних страница догматских страница, да не кажем мисли. Све истине и све филозофије падају у воду када прочиташ: Јесен је и живот без смисла...

Два трубадура, један по избору бизнисмен, други малко луцнут, Брега и Џони, проповедници су нашег времена, јер Селма која не треба де нагиње кроз прозор, онај који је тако ладно пристао да ће бити све што хоћеш, И онај што одлази у ноћ – ју, па то је воз! – последњи су филозофи који су стварно обележили време лажне државе, како се зваше, Југославија?

У снове ми стално долазе мртви, смешкају се, нуде храну, младолуки су и нису баш добро расположени, рекао би сигурно један од нових богова, Црњански: У сновима, нисам свестан да су они покојници, па се наши суживоти одвијају без тескобе, нервозе И страха. Када се пробудим, уколико имам среће, брзо заборављам шта се у сновима дешавало и настављам да животарим у свакодневици.

Ко памти све те Вашингтоне или Монтезуме, ко памти Ал Капонеа и Карађорђа, ко памти краљевске личности Александра и Петра, ко памти Тита, неког Ђиласа или Иву

Лолу Рибара, Горана Ковачића, ко су тек, како се зваше, Туђман или Слоба, пролазни Председници, па Алија, шта је то Србија, "липа наша", Словенија? Никад чуо! Па не памтим ни ко је Брут, а камоли Цезар, шта је то париотизам, злочини "супериорних" народа, еко-ветрењаче и нуклеарке северних пљачкаша – већ сада су само приче из пожутелих стрипова. Црвенкапа и Снежана су моћнији, додуше тек литерарни артефакти и вербалне симболичне чињенице живота, са чиме би се, засигурно, сложио и сам Ленг, а камоли и салонски, декадентни сведок турског набијања Срба на колац, нобеловац Андрић или Д.М. Томас, естетски туриста "Бело хотела".

Јесен и живот без смисла. Провео сам ноћ у затвору са неким Циганима. Вучем се по каванама. Седнем до прозора И загледам се у маглу, и у румена, мокра, жута дрвета. Где је живот, шта још уопште има да каже?

(Наставиће се)

**Црвенкапа
и Снежана
су вербалне
симболичне
чињенице живота**

ХОМО ПОЕТИКУС

Тања Крагујевић

УТОПИЈЕ

Утопије су
банкротирале.Но једна од њих. Мала.
И сасвим лична.
Оптаје још. У оазимог ока.
На реци видика.Где греју се.
У пловећој постели.
Земља и небо.Однедавно међутим.
И она. Под закупом је.Сви моји прилази
ка њој. Затрпани су.
Нераспакованим кутијама.
Буком преуређења.
Батом корака унајмљених
екипа разарача сновног.И сви коридори.
Загушени су.
Спрејом праха.
Из стихова ненадарених
астероида.Више не могу прићи.
Мојим тајним справама.Оној тачци тишине.
Где могли су се чути
братски. Шапћући
сигнали. Угашене галаксије.

из рукописа

МИТОВИ О ЖЕНСКОМ ТЕЛУ

Женина коса - смех медузе

Лидија Васиљевић

У Овидијевим „Метаморфозама“, медуза је првобитно била прелепа смртница коју је Посејдон силовао у Атинином храму. Уместо да казни Посејдона, свог мужа, Атена кажњава Медузу претворивши је у чудовиште са змијама уместо косе и погледом који мушкарце претвара у камен. Након што јој јунак Персеј на превару одсеца главу, она постаје убојито оружје против непријатеља.

Мит о Медузи последњих деценија доживљава праву ренесансу. Све чешће се појављује као инспирација уметница различитих провинијенција, пре свега симболишући женски отпор неправди и насиљу над женама. У књижевном делу Смех медузе, Елен Сиксу овај мит тумачи као демонизацију женине сексуалне моћи која је одраз страха патријархата од њене аутономије, праведничког гнева па и осветољубивости. Чињеница да мушкарац користи Медузину главу као оружје имплицира да је женска моћ прихватљива само када је контролишу мушкарци. Атена која кажњава Медузу, уместо свог супруга, посматра се као интернализована мизогинија тј. жена која спроводи патријархалне вредности.

Женска коса је предмет истраживања у различитим областима не само као ознака идентитета, већ и као средство друштвене контроле, отпора и оснаживања жена. Стилизованост косе, њена дужина, боја и текстура – могу комуницирати статус, однос према родним улогама, па чак и вредносни и политички став. У многим културама, женска коса се користила да сигнализира колико се њене власнице придржавају друштвених правила и норми, да ли су удате или слободне у којој су животној фази и да ли је духовност или религија део њиховог живота.

Коса је предмет патријархалне контроле у многим друштвима, и строго је регулисана нормама. Од жена се у појединим верским или етничким заједницама очекује да покривају или сакривају косу јер је то знак скромности или подређености. Чин покривања или мењања женске косе – било марамом, велом или шишањем – може бити експлицитан начин контроле женске сексуалности и одржавања родне хијерархије. На пример, хиџаб или никаб симболизују не само верску скромност већ и начин на који патријархални системи регулишу женска тела. Мишљења о овом обичају су подељена, па се и од стране феминистичких истраживачица крећу од жестоких критика до сматрања да се одлука о ношењу хиџаба и посебне одеће може посматрати и као избор оснаживања и захтев за аутономијом у патријархалном систему.

Најбољи пример посматрања косе као начина изражавања културног и расног идентитета препознајемо код афроамериканки у периоду док се равна коса (белачка) сматрала нормом лепоте, а афро текстура примитивном и непожељном. Одлука о престанку пеглања косе и истицању издашних локни, нарочито од 70 тих година прошлог века, кроз покрете „блацис беаутифул“ и Покрет природне косе, сама фризура постаје политичка чин, и позив на отпор.

Мноштво култура, попут индијанских вредновало је духовну и трансформативну моћ косе, њену везу са животном снагом, мудрошћу и божанским. У том контексту, шишање или укроћивање косе могло је имати дубоке духовне импликације, и велику улогу у обредима преласка, у одрасло доба или брак.

Женска коса је такође испреплетена са идејама богатства и класног статуса. На пример, у многим друштвима, добро одржавана коса је знак економске привилегије – где се време, новац и труд троше на третмане косе, салоне или скупе производе за косу. С друге стране, неочешљана, неуредна коса често се повезује са сиромаштвом или недостатком ресурса, па и психичком лабилношћу. Уколико у анализу укључимо и питање класе, идеја да само одређене жене могу себи приуштити да обликују косу на начин који је у складу са друштвеним очекивањима може да промовише класизам и искљученост. То је довело до критика индустрије лепоте и стандардизације идеала лепоте који често игноришу економске разлике.

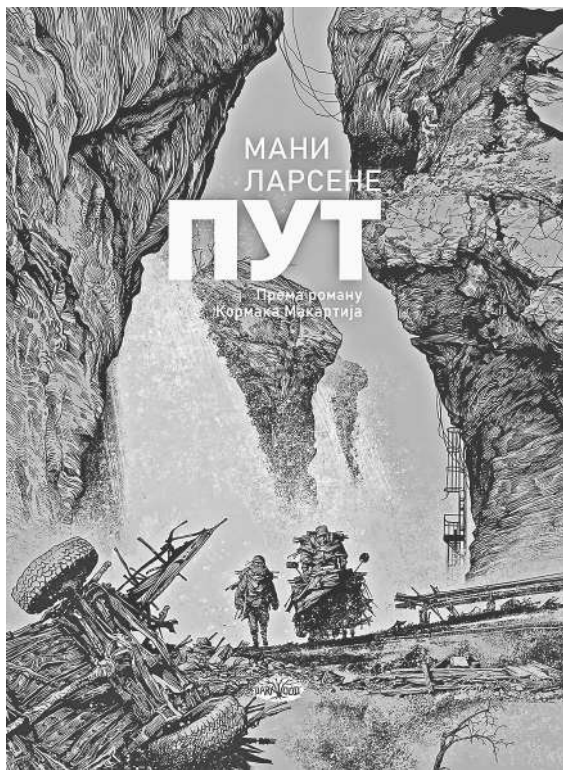
Очекивање да жене треба да одржавају дугу, уредно стилизовану косу често се посматра као одраз њихове „природне“ улоге у патријархалним друштвима – брижне, неговајуће и сексуално привлачне, док кратка коса може означавати побуну, независност или одбацивање традиционалних родних улога (нпр. Марлен Дитрих, Одри Хепберн или, у скорје време, Ема Вотсон и Кристин Стјуарт), које су постале симболи оснаживања и аутономије жена. Наравно, фризура су све до садашњег масх уп -а свега што је по вољи, значиле и припадност подкултури и за мушкарце и за жене, али се тај критеријум задржао само код металаца. Такође је на самом крају важно и поменути чињеницу, да су мушкарци све до прошлог века, махом пуштали косу и да им је не ретко била дужа од косе њихових партнерки, те да су разлози за скраћивање косе били практичне природе. Један од разлога, био је и лакоћа с којим на бојном пољу непријатељ може да противнику зграби косу, и тако га победи, али ту су и разлози времена неопходног за негу и одржавање. ■

ДЕВЕТА УМЕТНОСТ: "ПУТ" МАНИЈА ЛАРСЕНА

Пламен човечности

Пише: Драган Стошић

Након латиничне варијанте стрип албума *Пут 2024*, који је француски стрипски аутор Мани Ларсене (Emmanuel Manu Larcenet, рођен 1969) реализовао према истоименом роману америчког књижевника Кормака Макартија (1933-2023) из 2006 (ИК Алфред А. Кнопф, награђен Пулицером 2007), што је уследило брзо након премијерног објављивања у Француској (*Dargo*), београдски *Darkwood* објавио је крајем прошле године и хириличну верзију, такође, у преводу Драган Милојевића, „чести-тајући“ тако аутору на управо добијеној *Ајзнер награди* за (најбољу) графичку адаптацију романа 2025. И, можда, издање у Србији неће достићи француских стотинак хиљада тиража - који је, узгред, плануо за само неколико дана - али се зато може похвалити са „два писма“ истог језика.

Фантастичним црно-белим „бојењем“ постапокалиптичног света, уз неколико десетина нијанси сиве, преливима црвене, жуте и плаве боје, и њиховим изведеним варијантама, Ларсене поставља двојицу протагониста Пуга - Оца и Сина - у простор без времена и граница, прошаран пепелом, лепљивим блатом и рушевинама, уоквирен „беживотним“ небом и океаном (који није плав, сазнаће при крају), окован леденом хладноћом, који притискају лешеве, кише и снег...

Ларсенеов „графички“, тако, у стопу прати, „прозни“ Макартијев *Пут*, у коме је нејасно порекло апокалипсе, а још је теже утврдити како су се отац и син нашли у „замци“ света који престаје да буде онакав на какав су људи навикли („шта се догодило државама?“). Таква „покривалица“, међутим, идеално је окружење за разматрање питања вере у смисао живота, у доброту и хуманост. Ликови, константно гладни, промрзли, неиспавани и уморни (од свега), на свом путу „уче“ лекције како бити добар човек, може ли се појединац

супротставити нормама, а разум и емоције потиснути инстинкт...

Спори, тескобни ритам њиховог кретања, пресецају сведени дијалози између дечака (који тек зарања у зло које их окружује - „нећемо никад појести никога, јер ми смо добри?!“) и оца (са искуством и неповерљивошћу пре чеку или коме - „невоље увек очекујеш“), и скривање од повремених (ретких) „случајних пролазника“ који лутају истим светом, из различитих побуда. Дефинише га једина одредница - „ваља нам наставити на југ (овде не можемо преживети још једну зиму)“.

У пејсажу, дакле, створеном недефинисаном катаклизмом која је задешила Земљу и уништила индустријску цивилизацију и готово целокупни живот на њој, нема места за Бога и религију, наду и љубав, морал је световни, утврђује се од ситуације до ситуације, слушајући једино нагон за опстанак. Па, ипак, јунаци се труде да, осим поривом за преживљавањем, издрже и сачувају минимум доброту, јер њих двојица последњи носе пламен човечности у себи, што Отац, након смрти, оставља свом Сину у аманет. Допуњено је то, током исцрпљујућег пута, коликогод она била параноична, молбом за сталним опрезом, јер то је, убеђен је, једини начин да се стигне. Негде.

Ларсене и Макарти, дакле, на овом свом путу, садашњим и будућим генерацијама хомо сапиенса симболично саопштавају да је планета Земља, иако све угрођенија, једина коју имају, и да, осим о њој, морају да се брину једни о другима, и о свом природном и друштвеном окружењу, како не би заборавили на саме себе. У тој поруци, пробао је да им се придружи и амерички редитељ Џон Хилкоут, који је 2009. реализовао филмску адаптацију истог имена.

Љубитеље девете уметности (и књижевности), а посебно оне који би да још боље упознају поетику са Ларсенеовим (Макартијевим) потписом, потсећамо на крају, да је *Darkwood* раније објавио два његова албума из серијала *Рокамболеска* (претеране и невероватне авантуре...) - *Сигмунд Фројд 01: Пасји живот* и *Винсент ван Гог 02: Линија фронта*. Београдска Најкула, пак, објавила је неколико свезака његовог серијала *Карусел*, који је реализовао са сценаристом Жан Ив Ферјејем. Српско издање романа потписује *Контраст издаваштво*, у преводу с енглеског Данила Лучића, 2016. године. ■

Пише: Светислав Јованов

Француски филозоф Анри Бергсон – иначе, аутор једне од најзначајнијих студија о смеху - напомиње поводом комике карактера: „Можемо, дакле, прихватити, да нас, по правилу, насмејавају баш мане других људи, с тим да треба додати да су нам те мане смешне више због своје недруштвениости него због своје неморалности.“ Што се, пак, тиче аутизма, по општој дефиницији реч је о „*доживотној неуроразвојној поремећају који утиче на комуникацију, социјалну интеракцију и понашање*“, а чије су главне одлике „ограничена интересовања, репетитивни обрасци понашања (стереотипије) и потешкоће у разумевању друштвених правила“. На који начин су повезана поменуто два, наизглед бескрајно удаљена феномена? Једно-

такорећи „контролна“ прича (о пару који се разводи зато што брига о детету с аутизмом омета уметничку каријеру једног од родитеља), а још више увођење Сашиног старијег брата као својеврсног „лика-наратора“.

Евидентно је да је убедљивост последњег од наведених састојака резултат Нешовићеве способности да задржи његову позицију у сложеном изражајном међупростору, који, симболично, указује на жанровско-стилски кључ представе: тамо где вреба сентименталност – поставити ироничну дистанцу; где прети клиничка хладноћа – додати траг емоције; где влада вишак рационалности – раз-

Милош Лазич у представи „Зато се смеје“

ставно, у ауторском позоришном пројекту „Зашто се смеје?“, редитељ Ђорђе Нешовић, заједно са сарадничком екипом предвођеном драматургом Слободаном Обрадовићем и уиграним, компактним ансамблом сомборског Народног позоришта, успева да, аналогно поменутој Бергсоновој хипотези, драмски узбудљиво прикаже феномен аутизма не као болест или хендикеп, већ као животну проблематику која поседује своје тамне, али и светле димензије.

Наративна потка овако сложеног и захтевног сценског склопа је вишеструка: аутобиографски моменти (редитељева лична прича – брат му је особа са аутизмом), документарни материјали и глумачке импровизације, делови романа „Деца“ Милене Марковић, као и мотиви из књиге „Родитељи пишу“ Савеза удружења Србије за помоћ особама с аутизмом. При синтези овако разноврсне грађе, драматург Слободан Обрадовић успева да дочара суверену равнотежу дистанце и емпатије: она је присутна већ од првих, шокантних спознаја родитеља и брата малог Саше о његовом аутизму, преко заноса и разочарања током њихове борбе за Сашино емоционално, школско и шире друштвено укључење у околину, до епифанијских тренутака радости који подједнако откривају Сашину „освојену“ нормалност, али и променењу перцепцију самих чланова породице. Делотворни елементи овакве префињене нарације су и друга,

Уиграни ансамбл сомборског Народног позоришта успева да драмски узбудљиво прикаже феномен аутизма не као болест или хендикеп, већ као животну проблематику која поседује своје тамне, али и светле димензије

градити га помоћу игарије. А ту сложу стратежију, у улози Сашиног брата-наратора, суверено реализује Милош Лазич, глумачки „врх“ представе. Сличну стратегију, чешће из другог плана и суздржано у складу с функцијом, одиграва Срђан Алексић улогу Оца. Поред њих, у посвећеној и складној глумачкој екипи истичу се за нијансу и Александар Ристоски (Саша), Олгица Нешторовић (Бака) и Даница Грубачки (Тетка). Најзад, динамичном сензибилитету представе „Зашто се смеје“ даје одлучујући допринос општи мизансценски оквир. Наиме, сценско збивање, које се одвија у предњем делу позорнице, не само што је двоструко „уоквирено“ гледаоцима – смештеним делом у партеру, а делом у задњем делу позорнице – него је суптилно и „уроњено“ у њих, пошто су и глумци (који тренутно не делају) стационарни у првом реду гледалишта на позорници. У којој мери ова поставка сугерише – а у складу са општим тоном представе – да је разлику између поремећаја и нормалности, исто као и разлику између илузије и стварности, тешко одредити – на вама је да процените. ■

СЛОВО ЛАУРЕАТА ПЕТРА ПИЈАНОВИЋА НА УРУЧЕЊУ НАГРАДЕ „ДР ШПИРО МАТИЈЕВИЋ“ ЗА СТУДИЈУ „СРПСКА КУЛТУРА 20. ВЕКА“

Сећање на будућност

Ово пригодно слово пре свега је везано за угледну награду „Шпиро Матијевић“, а то значи и за личност по којој награда носи име. То чиним не само због поштовања према том имену, већ и због културе сећања на којој почива и моја књига *Српска култура двадесетог века*. У њеној основи је уверење да не пропада оно што се памти. Отуда су и ова књига и вечерашњи скуп само повод да на нашој свечаности одамо дужну почаст др Шпиро Матијевићу који је без кривиче страдао у последњем рату.

Из тих разлога, за ову прилику, поново сам ушао у свет писца и професора универзитета Шпире Матијевића. Читајући његову поезију и прозу налазио сам и судбински отисак Матијевићеве стваралачке личности. У вези с тим, такође треба рећи: он се огледао као песник, приповедач и романсијер, те као преводилац и књижевни зналац. Његово дело је унутрашње огледало писца, али и недавне трауматичне епохе која је писцу свирепозела живот. Да ли је уклетост његове судбине могла да буде већа и страшнија?! Са њиме је, у најбољим списатељским годинама, убијен и један књижевни свет који је тек требало да пронађе свој пут до читалаца. Оно што је код Шпире Матијевића занимљиво јесте чињеница да је његова стваралачка биографија, то јест њено подмукло деловање, уписано и у животопис, а нарочито у трагични крај овог аутора.

Податке за то пажљиви читалац ће пронаћи у Матијевићевој збирци прича *Сунце у процијепу* (1987), затим у његовој песничкој књизи *Светлост и нада* (1988) и у роману *Прогонства* (1991). Иако је реч о различитим жанровима, у њима се могу наћи очевидне тематске сродности. Шта у томе преовлађује? Преовлађује приповедни или лирски јунак који је отуђен у свету. Окружен људима с маском уместо лица, он је непознат неко, извањак, тачније помало ту) и себи и свету у коме живи. Сву његову осаму, па и метафизички удес још више појачавају цивилизацијски расколи на овим нашим ветрометинама, чија ће жртва постати и сам писац. Једино прибежиште или слаб заклон он ће наћи у свету детињства. Но, узаман: и тај свет је убрзо потрошен у нашим колективним несрећама. Томе ће сведочити и Матијевићев крајишки народ. У библијском егзодусу деведесетих, тај народ је морао да напусти домове и да неповратно оде у своју туђину. Шпиро Ма-

тијевић је две-три године пре тога своју туђину у Тузли већ платио сопственом главом.

Из тог угла виђен, његов књижевни опус може да се разуме и као сећање на будућност или сећање на улогу која му је судбински била задата. Све ово значи да је у његовој поезији и прози веома наглашен удео аутобиографског и то на чудан начин. Тај начин не оставља сумњу да је будна слутња Шпире Матијевића већ видела оно што ће се тек десити. Зебња од метафизичког зла и пошаста нашег поднебља и времена по томе су битно обележиле његово поведане и певање.

Да видимо шта о томе говоре рукописи три књиге овог аутора. У збирци прича *Сунце у процијепу* цео уну-

Када се сагледају најважнији токови српске културе у 20. веку види се да су тај век обележила противуречја. На једној страни он је изнедрио важне ствараоце, дела и културне појаве, а на другој процесу који су доприносили разарању културе

тарњи простор је у знаку језовитих појава. Ту ће се јавити и мотив клопке који се на другачији начин понавља у роману *Прогонства*. Критика је у тескобном простору препознала аутобиографске црте, притајени предосећај смрти и кафкијанске ситуације, па и двојништво аутора и његових јунака. Основна фигура тог разломљеног света или света на рубу провалије јесте парадокс или оксиморон. Та фигура најефектнија је у Матијевићевом песничком опусу. Навешћу и примере. Две последње строфе у песми „Грч“ овако гласе:

*„Јутро непознато, радости опака!
У ведрини слутим знамен мака,
Из прољећа роси пелин у ме,
Јао пустоши, трпки сну медузе!
Неки зао демон суру главу узне
и похрани је у сан глухе шуме“.*

Но, овај удес о коме пева Матијевић није само лични, већ општељудски и космички. То казује и песма под насло-

вом „Мисли“ у којој су стајаће фигуре вешала, замке, бездани, губилишта, „Сунце сабијено у хелије“, стратишта, тама и смакнућа. И крај песме, каоemento моги или њен наук, има исту мисаону боју. У њој лирски јунак пева своју и нашу истину када поручује:

*„Простор је наша гробница,
ништавило једино истинито име
у космосу“.*

То ујевећевско побратимство лица у свемиру налази свој исход на крају ове тамне и прозорљиве књиге, тачније у последњој строфи њене последње песме чији је наслов – „Одлазак“. Како и доликује, Матијевићев лирски јунак или песников алтер-его овде исписује своју заветну опоручу:

*„Кад звијезде зазвоне
лећи ћу сам
у своју јеку“.*

Тонски подигнут звуковни склоп овог лирског тестаментa, нарочито „звон звезда“ и „јека“ као завршни акорди, објава су тренутка у коме живот постаје нека друга и особена, тачније стварност вишега реда. Ова три стиха уједно су и објава великих стваралачких моћи песника Шпире Матијевића. Те моћи занавек је прекинула његова прерана смрт. Међутим, и оно што је сачувано у оставштини вредно је помена, дужне бриге и сваке пажње.

Сад је ред да неку реч кажем и о мојој књизи *Српска култура двадесетог века* и нешто што су њене основне замисли. Пре тога, треба казати да је та књига последњи том у трокњижју на ком сам радио доста дуго на пројектима Института за књижевност и уметност из Београда и Матице српске из Новог Сада. Када се сагледају најважнији токови српске културе у 20. веку види се да су тај век обележила противуречја. На једној страни он је изнедрио важне ствараоце, дела и културне појаве, а на другој процесу који су доприносили разарању културе. Остварења и културни бољитак оверава њихова вредност у српском корпусу. Но, важније је мерило провере – страна култура. У вези са овим, још је Јован Цвијић строго истицао да ће Срби постати у култури равноправни европским народима кад ти народи буду имали користи од идеја и постигнућа које су створили наши велики људи. Ти велики људи, како је запазио Радован Самарџић, корачали су почетком 20. века малом Србијом и уводили је у модерни свет.

У тим процесима, наша култура се разумева и као претходница или

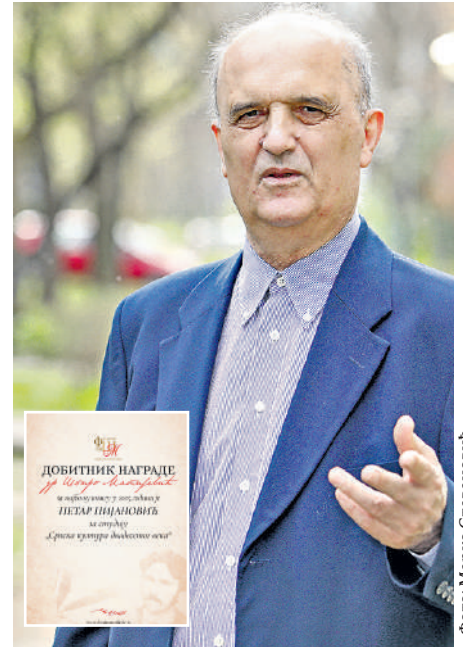

Фото: Марко Стевановић

мисао водила што помаже да се граде своје вредности и идентитет који омогућава потпунију интеграцију Срба у европски културни круг. Повезујући западну рационалност и источно-православну духовност, без обзира на сва њихова врења, српска култура по својој самобитности чини добру спону између та два културна ентитета у Европи. На тој посебности, још од Доситеја и Вука у новом добу, она утемељује нову традицију и модерност у целом 20. столећу. Без обзира где су Срби живели, њихов дух, како је још 1908. године писао Стојан Новаковић, налази је заједнички именити „у вери, књизи и језику“. Позивајући на духовно јединство народа, Новаковић је веровао да се оно углавном остварује културом. Никако не треба заборавити те, и данас важне мисли Јована Цвијића и Стојана Новаковића. На том трагу су и погледи и деловање Слободана Јовановића и Борислава Пекића. Они су, после Цвијића и Новаковића, имали важан удео у градњи образаца културе у минулом веку.

Са културом одвајкада стоје у вези и добротвори. Један од њих је и Петар Матијевић, односно његово предузеће Индустија меса „Матијевић“. Готово две деценије са својим предузећем и Фондацијом „Др Шпиро Матијевић“ он несеквично помаже људе и вредности које они стварају. Његов брат Шпиро Матијевић, и сам стваралац, градио је књижевном речју оно што Петар сада великодушно подржава. Свако на своје путу, они остављају трагове вредне поштовања и памћења. ■

ПРОЗОР У СВЕТ

Реч критике

Цитат

Ехо, или о одјеку

Адријана Кавареро
КЦВ „Милош Црњански“, 2025.

„Ехо, или о одјеку“ је још једна теоријска књижица из едиције „Нова мисао“ која у овом издању обједињује два есеја италијанске филозофини и теоретичарке феминизма Адријане Кавареро (1947).

Први есеј, по ком издање и носи име, бави се познатим митом о нимфи Ехо онако како га је адаптирао Овидије у својим „Метаморфозама“. Пошто ју је Јунона казнила да понавља све што други говоре, Ехо се заљубљује у Нарциса, који ту љубав одбија, а несрећна нимфа коначно се претвара само у одјек. Кавареро у овој причи проналази савршену симболичку јукстапозицију нимфе чији је говор само резонанца туђег говора, и младића за кога су други само одраз самог себе. Кавареро полази од ове приче с намером да првенствено истражи дубља питања филозофије језика, али али и да се осврне на неке тачке у којима се та питања пресецају с увидима феминистичке критике. Елоквентна Ехо губи глас јер се „жене прилагођавају тишини која је у складу са ‘природном’ женском неадекватношћу када је у питању логос“. Но, Каварерин својеврсни обрт је у томе што проналази посебну вредност језика управо у овој игри мелодија и резонанце, односно игри одјека и одговора коју покреће Ехо. То није

безвредни бесмислени шум, већ у тој матрици ауторка маркира однос између бебе и мајке, где одјек постаје начин комуникације (док је друга врста говора-логоса још увек немогућа). У оваквој комуникацији која није строго рационално организована две јединке се повезују, и изнова једна другу подсећају на своје место у простору, и заједничку близину.

Други есеј, „Хармонија сфера или политичка контрола музике“, представља аналитичко разматрање Платонових ставова о музици, као и филозофских утицаја који су обликовали његову позицију. Многи Платонов ставови данас делују скандалозно – како примећује сама ауторка – пошто он ригидно прописује музику каква једино треба да постоји у савршеном граду држави: „Ритам који је користан за полис мора бити једноставан и уједначен. Звукови треба да дисциплинују душе, не да их опијају или збуњују.“ Сем ових краћих квалификација, ауторка у тексту најжалост не износи сопствене ставове нити настоји да Платона чита даље из савременог контекста, већ се задржава на излагању еволуције његових идеја о музици, и повезаности музике с политиком.

Настасја Писарева

Митови су пуни женских створења обдарених гласом. Међу њима је и нимфа Ехо која, уместо да пева, понавља речи других. Међутим, њено понављање почиње, са извесни венемским преклапањем, док други још увек говори. Одјек се тако претвара у резонанцу у складу са музичким ритмом. Као чисти глас који прелама други глас, Ехо омогућава музичкој језици да пева. Песник Овидије је мудро смешта поред Нарциса. Тако се око и глас, који су толико мучили Платона, сусрећу у овој латинској причи.